

8.Mavzu. Ilmiy texnik axborotlarning xalqaro tizimi. Ilmiy tadqiqotlarni moliyalashtirishning asosiy shakl va usullari.

Reja:

- 1. O'zbekiston Respublikasida fanning tashkiliy tarkibi va boshqaruv tizimi.**
- 2. Ilmiy tadqiqotlarni moliyalashtirishning asosiy shakl va usullari.**
- 3. O'zbekistonning halqaro ilmiy-texnik aloqalari.**

Tayanch so'z va iboralar: Fan, ilmiy ijodiyot, metodika, metodologiya, tadqiqot, tadqiqot ob'ekti, ilmiy mavzu, fanni moliyalashtirish, tanlov, grant, loyiha, halqaro aloqalar, ilmiy anjuman, ilmiy-texnik hamkorlik.

1. Fan inson ratsional faoliyatining bizni o'rab turgan olam haqidagi ob'ektiv haqiqiy bilimlarni ishlab chiqishga bag'ishlangan alohida sohasidir. Ushbu soha bunday ijodiyotni ta'minlovchi, mutassil taraqqiy etib boruvchi bilimlar tizimini, insonlarning va muassasalarning ilmiy ijodiyotini o'z ichiga oladi. Fan va texnikaning o'zaro taqozo etuvchi rivojlanish jarayoni insonga moddiy va ma'naviy ixtiyojini qondirish uchun zarur bo'lgan ne'matlarni olishi uchun o'rab turuvchi muxitga ta'sir etish imkonini beradi. Lekin ushbu ta'sir atrof muxitga hozirda ham, kelajakda ham, zarar yetkazmasligi kerak.

Ilmiy ijodiyot natijalarini amaliyotga – ishlab-chiqarishga joriy etish mehnat unumdorligini oshirish, mahsulot tannarxini kamaytirish, uning sifatini yaxshilash, raqobatbardoshligini ta'minlash, ekspluatatsiya ko'rsatkichlarini oshirish shakllarida namoyon bo'ladi.

Fan - ilmiy-texnik progressning poydevoridir.

Ilmiy yutuqlar oliy maktab taraqqiyotida ham katta rol o'ynaydi va bevosita ta'sir ko'rsatadi. Fanning rivojlanishi talabalar bilimiga, ularning ijodiy taraqqiyotiga, faoliyati sohasidagi uquv va ko'nikmalariga yuqori talablar qo'yadi. Mutaxassislardan yangi, murakkab masalalarni qo'yish va hal etishni talab qilinadi.

“Ilmiy ijodiyot metodologiyasi” fanini o'qitishdan maqsad – bo'lajak magistr'larga tadqiqotchilik ko'nikmalarini singdirish, olingan bilimlarni ilmiy fakt va muammolarni tahlil qilish, baholash va mustahkamlash, o'z mutaxassisligi sohasidagi ilmiy axborotlar oqimidagi yo'nalishlarni ajrata bilish va ularni yetkaza olish mahorati va ko'nikmalarini hosil qilishdan iboratdir.

Ushbu fanni o'rganish natijasida bo'lajak magistr'larning quyidagi vazifalarni uddalay olishi ko'zda tutiladi:

- 1) ilmiy tadqiqot ishlarining asosiy tushunchalari, tadqiqot usullari, bilim va ijodning yaxlit yechimlariga qo'yiladigan zamonaviy talablar, hisoblash texnikasi yordamida bajariladigan tajriba-tadqiqotlar ilmiy kuzatishlarning yangi

metodologiyasi ekanligi, fan va texnikadagi mavjud axborot tizimlari haqida yetarli tasavurlarga ega bo'lishi;

2) tadqiqot ob'ektining modelini, tadqiqot natijalariga ishlov berish usullarini, isbotlash va rad qilish yo'llarini bilishi va foydalana olishi;

3) izlanuvchi tadqiqotlar o'tkazish, masalaning holatiga sharh berish va tadqiq etish, ilmiy yechimlar bo'yicha xulosalar va tavsiyalarni ifodalash, ish rejalarini tuzish, ilmiy adabiy manbalarni izlab topish, ularni o'rganish va kerakli materiallarni ajratish, ilmiy – tadqiqotlar natijalarini rasmiylashtirish va amalga joriy etish tajribalariga ega bo'lishi.

2. Fan va texnikaning rivojlanishi va taraqqiyoti har qanday mamlakatning iqtisodiy-ijtimoiy taraqqiyotida beqiyos rol o'ynaydi.

O'zbekiston Respublikasida mustaqillik yillarida odilona, demokratik jamiyat qurish yo'lida sobit qadamlik bilan harakat qilinmoqda. Bu ishlarning amalga oshirilishida fan va ijodiyotga munosib o'rin berilgan bo'lib, bu holat mamlakat hayotining barcha qirralarida yaqqol ko'rinadi. Sanoat, qishloq xo'jaligi, xizmat ko'rsatish va boshqa sohalarga fan va texnikaning ilmiy maxsulotlari rejali ravishda joriy etib borilmoqda. Yangi texnologiyalarni joriy etish, mavjudlarini takomillashtirish yo'nalishlarida katta ishlar amalga oshirildi. Asakadagi O'z DEU AVTO, qorovul bozordagi neftni qayta ishlash zavodi, Farg'onadagi Yevroaziya-TAPO-DISK, O'zsalaman, qator to'qimachilik korxonalarida tubdan yangi texnologik liniyalar o'rnatilib, hozirda ular yuqori sifatli mahsulot ishlab-chiqarishga xizmat qilmoqda.

Iqtisodiyotning barcha sohalarida mehnat qilayotgan mutaxassislarining professional ko'rsatkichlariga yuqori talablar qo'yilmoqda, kasb mahorat bilan bir qatorda ular komp yuter texnologiyalaridan foydalanish uquv va tajribalarga ega bo'lishlari talab etilmoqda.

Mamlakatimizda qabul qilingan «Ta'lim to'g'risidagi qonun» va «Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi» va ularning amaliyotga joriy etilishi kadrlar tayyorlash tizimini tubdan isloh qilish, tayyorlanadigan bakalavr va magistrlik sifatini oshirishga qaratilganidir. Bu yo'nalishda rivojlangan mamlakatlar bilan hamkorlik qilish, ularning ilg'or tajribalarini o'rganish va qo'llashga katta ahamiyat berilmoqda.

Mamlakatimiz olimlari fundamental va amaliy tadqiqotlar yo'nalishlarida samarali mehnat qilib kelmoqdalar. Hozirgi davrda mamlakat istiqbolini belgilovchi ustivor yo'nalishlarda davlat byudjetida katta mablag'lar ajratilib, kompleks ilmiy-tadqiqotlar olib berilmoqda. Bu ishlarni bajarishda O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi va uning tarmoq ilmiy-tadqiqot institutlari bilan birgalikda oliy o'quv yurtlarining olimlari va talabalar ham yaxshi natijalarga erishmoqdalar.

Fanning mamlakat istiqbolidagi roli beqiyos bo'lganligi sababli, uning moddiy-texnik bazasi mustaxkamlashga katta e'tibor qaratilmoqda. Bu tadbirlar ilmiy mahsulotlarning yanada katta samara berishiga asos yaratadi.

O'zbekiston Respublikasida rivojlangan demokratik jamiyatni barpo etishda fan va ilmiy ijodiyotga ajratilgan o'rin kelgusida o'zining ijodiy natijalarini berishiga shak-shubha yo'q.

3. O'zbekiston Respublikasining Davlat mustaqilligi e'lon qilinganidan so'ng ilmiy-tadqiqot ishlarining tashkiliy tarkibi qayta ko'rib chiqilib, zaruriy islohotlar o'tkazildi. Bizning mamlakatimizda ilmiy-tadqiqot ishlarining olib berilishida quydagi tarkibiy tizimlar ishtirok etadilar:

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining fan va texnika bo'yicha Davlat komiteti.
2. O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi va uning bo'limlari.
3. Tarmoqlar bo'yicha ixtisoslashgan ilmiy-tadqiqot institutlari.
4. Oliy o'quv yurtlari.
5. Ilmiy tadqiqot ishlari olib boriladigan alohida tarkibiy tuzilmalar.
6. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi qoshidagi Oliy Attestatsiya Komissiyasi.

Yuqorida ko'rsatib o'tilgan tarkibiy tuzilmalarning har biri oldiga aniq belgilangan vazifalar qo'yilgan bo'lib, ularning asosiylari quyidagilardan iborat.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining fan va texnika bo'yicha Davlat komiteti mamlakatimizda olib boriladigan tadqiqotlarning barcha asosiy tashkiliy moliyaviy ishlarini boshkarib boradi, fanning istiqbolli yo'nalishlarini rejalashtiradi, muvofiqlashtiradi va davlat byudjetidan mablag' bilan ta'minlanishini tashkil etadi va bajarilishini nazorat etib boradi. Bundan tashqari, zarur hollarda fan va texnikaga oid konunlar bo'yicha Oliy Majlisga, muhim qarorlar bo'yicha Vazirlar Mahkamasiga kerakli takliflar kiritadi.

O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi mamlakatimizda fundamental va amaliy tadqiqotlar yo'nalishida olib boriladigan ilmiy izlanishlarni muvofiqlashtirib boradi, ularning amaliyotga joriy etilishiga ko'maklashadi, ilmiy jamoalar o'rtasidagi aloqalarni tashkil etadi, xalqaro ilmiy aloqalarni o'rnatadi va shunga o'xshash vazifalarni amalga oshiradi. Fanlar Akademiyasining bo'limlari va tarmoqlar bo'yicha ixtisoslashgan institutlari fan(lar)ning konkret sohalari va yo'nalishlari bo'yicha kompleks ilmiy-tadqiqotlar olib boradilar, ularning ishlab-chiqarishga tadbqiq etilishida ishtirok etadilar, ilmiy kadrlar tayyorlaydilar, turli ilmiy anjumanlar tashkil etadilar va o'tkazadilar; mustaqil ravishda o'z o'ynalishlaridaga tadqiqotlar uchun investitsiyalarni davlat byudjetidan tashqari manbaalardan jalb etish bo'yicha ishlarni amalga oshiradilar. Oliy o'quv yurtlarida birinchi darajadagi vazifa yuqori malakali bakalavr va magistr kadrlar tayyorlash bo'lsa, keyingi o'rindagisi ilmiy-tadqiqot ishlarini amalga oshirishdir. Oliy o'quv yurtlarning ko'p sonli va yuqori malakali olimlari fan va texnikaning barcha ustivor yo'nalishlarida samarali ilmiy izlanishlar olib boradilar.

Ilmiy tadqiqot ishlari olib boriladigan alohida tuzilmalar qatoriga turli tayanch stantsiyalari, uchastkalar, maxsus sharoitlarda tadqiqot ishlari olib boriluvchi ko'chma ekspeditsiyalar va shu kabila kiradi; bunday tuzilmalar o'ziga

xos sharoitlarida ishlaydi, ba'zan maxsus topshiriqlar asosida izlanishlar, tekshirishlar va kuzatuvlar olib boriladi.

Oliy Attestatsiya Komissiyasi fanning tasniflangan yo'nalishlari bo'yicha ilmiy ishlar natijalari asosida himoya qilinuvchi dissertatsiyalar himoya qilinishini, shu jumladan, ixtisolashtirilgan Ilmiy Kengashlarning tarkibini tashkil etadi, tasdiqlaydi, ularning ishni nazorat etadi, ilmiy darajalar va unvonlar beradi va boshqa tashkiliy ishlarni bajaradi.

4. Ilmiy tadqiqotlarni amalga oshirish uchun katta xarajatlar talab etiladi.

Fan va texnikaning ilmiy mahsuloti strategik ahamiyatga ega bo'lgan tovar bo'lgani uchun unga egalik qilishga davlat monopoliyasi o'rnatiladi. Bunday tartib jahonning deyarli barcha rivojlangan davlatlarida joriy etilgan.

Ilmiy-tadqiqot ishlari asosan davlat byudjetidan mablag' bilan ta'minlanadi. Bu eng avvalo, fundamental, nazariy tadqiqotlarga tegishli bo'lib, uning darajasi ko'p jihatdan mamlakat fanining rivojlanish darajasini belgilaydi. SHuning bilan birgalikda, fundamental tadqiqotlar natijalari deyarli barcha yo'nalishlardagi amaliy tadqiqotlar va ishlanmalarning ko'plab muammolarini tezkorlik bilan hal etilishi uchun zamin yaratadi.

ITI uchun O'zbekiston Respublikasida davlat byudjetidan yiliga katta mablag'lar ajratilmoqda, bu xarajatlar byudjedta maxsus modda bilan ko'zda tutiladi. Mustaqillikka erishilgandan beri o'tgan yillar davomida bu maqsadlar uchun ajratilayotgan mablag'larning miqdor yildan-yilga oshib bormoqda. Bu masalaga O'zbekiston rahbariyati va xukumati katta ahamiyat berayotganini alohida ta'kidlab o'tish lozimdir.

ITIning samaradorligi uning moddiy-texnik ta'minotiga bog'liqdir. Ushbu yo'nalishda mamlakatimizda istiqbolni ko'zlab ish olib borilmoqda. Bu maqsadlar uchun ajratilayotgan valyuta mablag'larining miqdori ham so'nggi yillarda sezilarli darajada oshganligini ta'kidlash o'rinlidir. Ko'rilayotgan tadbirlar o'zining ijobiy natijalarini ko'rsata boshlagani quvonarli holdir.

ITIning moliyalashtirishning yana bir usuli-byudjetdan tashqari manbaalardan mablag' bilan ta'minlash bo'lib, uning quyidagi turlarini ko'rsatish maqsadga muvofiqdir:

a) korxonalar, tashkilot, muassasalar va boshqa xo'jalik sub'ektlarining mablag'lari hisobidan shartnomalar asosida buyurtmalar bo'yicha ITI bajarish;

b) to'rtli yuridik va jismoniy sub'ektlarning buyurtmalari asosida ularning ehtiyojlari uchun ishlanmalar tayyorlash;

v) chet el investitsiyalari asosida O'zbekiston Respublikasining qonunlari doirasida ITI bajarish;

g) xalqaro grantlar shartlari bo'yicha tanlovlarda ishtirok etish (turli darajadagi ITI natijalari, ishlanmalar, TKI, loyihalar va sh.k).

5. O'zbekiston Respublikasi jahonning ko'plab davlatlari bilan ilmiy-texnik aloqalar o'rnatgan. Bu davlatlar sarasiga AQSH, Yaponiya, Hitoy, Rossiya, Buyuk Britaniya, Germaniya, Frantsiya, Italiya, Ispaniya, Gollandiya, Ukraina, Belgiya, Hindiston, SHarqiy Yevropa davlatlari, MDHga kiruvchi davlatlarni ko'rsatish mumkin. Mamlakatimiz olimlari o'zlarining chet ellik hamkasblari bilan fan va texnikaning ko'plab ustivor soha va yo'nalishlarida samrali ITI olib bormoqdalar.

CHet ellar bilan yo'lga qo'yilgan xalqaro ilmiy-texnik aloqalarning asosiy shakllari quyidagi ko'rinishlarda amalga oshirilmoqda:

- a) ikki tomonlama va ko'p tomonlama xalqaro ITIning bajarish;
- b) chet el kontsernlari va firmalarining buyurtmalari asosida ITIning bajarish;
- v) xalqaro tanlovlarda loyihalar va ishlanmalar bilan ishtirok etish;
- g) O'zbekistonda va chet ellar o'tkaziladigan xalqaro ilmiy-texnikaviy ajumalarda (konferentsiya, simpozium, seminarlar va sh.k.) qatnashish;
- d) tajriba almashish maqsadida o'tkaziladigan maxsus vizitlar tashkil etish;
- e) kadrlar tayorlash yo'nalishida (qisqa va uzoq muddatli stajirovkalar, bakalavriat, magistratura, aspirantura, doktoratura va sh.k. shakllarda).

O'zbekistonning xalqaro ilmiy-texnik aloqalari yildan-yilga kengayib, chuqurlashib bormoqda, chet ellik mutaxassislar o'zbek olimlarining fanning ko'plab yo'nalishlarida erishgan yutuqlarini e'tirof etmoqdalar, bu esa mamlakatimizning jahon miqyosida fan-texnika sohasida ham o'zining munosib o'rnini egallashiga, yurtimizning yaqin kelajakda rivojlangan davlatlar qatoriga kirishiga, xalqimizning ertangi farovon turmushi uchun xizmat qiladi.

Nazorat savollari

1. Fan, ilmiy ijodiyot, metodika, metodologiya tushunchalarini izohlang.
2. Ilmiy mavzu, fanni moliyalashtirish, tanlov, grant, loyihani bajarilishi.
3. Xalqaro aloqalar, ilmiy anjuman, ilmiy-texnik hamkorlik haqida tushuncha bering.